

Ujawnianie prawdy – jak USA zwalczały sowiecką dezinformację w okresie zimnej wojny

dr Ana-Maria Cătănuș

Materiały źródłowe

Źródło A

[...] Historycy debatowali nad motywami zimnowojennego konfliktu, jeszcze zanim się on zakończył; spierali się i nadal spierają o to, co go podsycało: rzeczywista strategiczna ekspansja ZSRR i USA czy ideologiczne zaangażowanie w marksistowski komunizm i demokratyczny kapitalizm. [...] Chociaż faktyczne wydarzenia mogły częściowo napędzać zimną wojnę, do realizacji interesów USA i ZSRR zarówno w kraju, jak i za granicą wykorzystywano taktykę ideologiczną. Oba państwa postrzegały konflikt – przynajmniej częściowo – jako ideologiczny, a w rezultacie trwająca kilka dziesięcioleci „wojna” była toczona przy użyciu dyskursu i narzędzi oddziaływania ideologicznego. [...]

Badacze historycznej i współczesnej dezinformacji twierdzą, że teorie spiskowe, kampanie oszczerstw i podobne zabiegi w dyskursie politycznym tworzą poczucie politycznego dramatu, udzielające się dużej części poinformowanej opinii publicznej [...]. Przykłady takich kampanii są różnorodne i szeroko rozpowszechnione, a to, co za nimi stało, wciąż jest przedmiotem dyskusji [...].

[...] Związek Radziecki przeprowadził kampanie dezinformacyjne – w obrębie swoich granic i na arenie międzynarodowej – przedstawiające emigrantów z Łotwy jako nazistowskich zbrodniarzy wojennych [...]. Gdy Sowieci obwiniali USA o epidemię AIDS na kontynencie afrykańskim, administracja Reagana pomagała w rozpowszechnianiu historii o pułapkach w dziecięcych zabawkach sprzedawanych przez ZSRR afgańskim rodzinom [...]. Powszechne wykorzystanie dezinformacji, włącznie z teoriami

spiskowymi i plotkami, było inspirowane przez prądy ideologiczne zarówno amerykańskie, jak i radzieckie. Chociaż zakres, w jakim każde z obu państw dążyło do interwencji – tajnych lub innych – zmieniał się w ciągu dziesięcioleci konfliktu, powyższe przykłady kampanii dezinformacyjnych można prześledzić pod kątem nadrzędnej rywalizacji ideologicznej między ZSRR a Stanami Zjednoczonymi. [...]

Dezinformacja bez wątpienia była istotną taktyką zimnowojenną, natomiast narodziny Internetu i mediów społecznościowych znacząco zmieniły sytuację siewców dezinformacji oraz ludzi, którzy się z nią zmagają i ją zwalczają. [...] Nie da się zaprzeczyć, że zakres problemu jest dziś inny niż w czasach zimnej wojny.

Wszechobecność mediów społecznościowych pozwala na rozprzestrzenianie plotek, propagandy i fałszywych wiadomości bez konieczności angażowania strażników, takich jak tradycyjne media. Media społecznościowe umożliwiają również dostarcicielom dezinformacji wprowadzenie konkretnej narracji bezpośrednio do osobistych, zaufanych sieci, z których wiele osób korzysta, aby zrozumieć wydarzenia polityczne [...].

Internet sam w sobie oraz nowe możliwości masowego przechowywania danych tworzą hipotetyczną przestrzeń niepewności i naruszenia prawa – zwiększając ryzyko, że siły państwowe uzyskają dostęp do prywatnych informacji, będą używać ich jako broni i je rozpowszechniać [...]. Już samo to zagrożenie może skutkować brakiem zaufania do instytucji rządowych i protokołów cyfrowego przechowywania danych. Te poważne względy utrudniają rozróżnienie między dobrą a złą informacją, tworząc klimat, w którym wszelkie wiadomości lub materiały są jednocześnie podejrzane i potencjalnie ważne. [...]

Megan Ward, Shannon Pierson, Jessica Beyer, *Formative Battles: Cold War Disinformation Campaigns and Mitigation Strategies*, sierpień 2019 [dostęp: 20.10.2022]. Tekst dostępny na stronie Woodrow Wilson International Center for Scholars:

https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/cold_war_disinformation_campaign.pdf

Źródło B

Przemówienie Ronalda Reagana o imperium zła, 8.03.1983 r. – notka historyczna

8 marca 1983 r. prezydent Reagan wygłosił przemówienie na kongresie Narodowego Zgromadzenia Ewangelików w Orlando na Florydzie. Określił wówczas komunizm „kwintesencją zła we współczesnym świecie”, co sprawiło, że niebawem wystąpienie to nazwano przemówieniem o imperium zła. Prezydencka mowa została wygłoszona w czasie, gdy Kongres debatował nad rezolucją wyrażającą wsparcie dla „zamrożenia potencjałów nuklearnych”, doktryny popieranej przez Związek Radziecki, która zapobiegłaby rozmieszczeniu w Europie amerykańskich pocisków samosterujących oraz Pershing II. [...] Przemówienie to wręcz musiało zapisać się w historii jako jedna z najbardziej wpływowych wypowiedzi prezydenta Reagana. [...]

Evil Empire Speech by Ronald Reagan, March 8, 1983 [dostęp: 20.10.2022]. Tekst dostępny na stronie Boston College:

https://www.bc.edu/content/dam/files/centers/boisi/pdf/Symposia/Symposia%202011-2012/Regan_EvilEmpire.pdf

Źródło C

Operacja „Tarakany” („Karaluchy”)

Ogromna ciemna chmura brzęczących komarów pędzi w kierunku odległej panoramy miasta. Odnóża głównego komara są uzbrojone w kolce, a oczy i aparat gębowy – tak powiększone, że wydają się gigantyczne. Gdy spojrzymy uważniej, zobaczymy, że to nie zwykły aparat gębowy, ale ostra jak brzytwa strzykawka. Rój komarów wylatuje z ciemnych oczodołów ludzkiej czaszki palącej papierosa.

Ta dziwaczna ilustracja pojawiła się w „Litieraturnej gaziecie” z 3 lutego 1982 r., nad długim opowiadaniem zatytułowanym *Inkubator śmierci*. Tekst, napisany w pierwszej osobie, był opisem podróży do fabryki CIA produkującej uzbrojone komary. Przygoda autora – Jony Andronowa miała się rozpocząć po wizycie u redaktora „czasopisma »Covert Action« w Waszyngtonie” (odniesienie do „Covert Action Information Bulletin”). Waszyngtoński redaktor pokazał swemu gościowi „dokumenty będące przeciekami z CIA”, które doprowadziły śledztwo Andronowa do Lahore w Pakistanie. Jak pisał autor tekstu, w drodze z Moskwy do Lahore zabrano mu bagaż, a on sam był śledzony przez pakistańską ochronę; co więcej, dyplomatyczne numery telefonów w tajemniczy sposób przestały działać. Amerykańscy szpiedzy deptali nieustraszonemu reporterowi po piętach. Mimo to udało mu się trafić do tajnego laboratorium.

Thomas Rid, *Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare*, Farrar, Straus & Giroux, New York 2020, s. 288 [dostęp: 20.10.2022]. Ilustracja dostępna na stronie Google Books: <https://books.google.pl/books?id=IvItDWAQ0BAI&pg=PT30&qd=A%E2%80%A6&pg=PT350#v=onepage&q&f=false>

Ilustracja przedstawiająca nieistniejącą amerykańską broń biologiczną – „Litieraturnaja gazeta”, Moskwa, luty 1982 r.

[...] Historia o zabójczych komarach była częścią większej, bardziej złożonej kampanii, Czarno-biała ilustracja przedstawiająca ciemną chmurę komarów kłębiących się na tle odległej panoramy miasta. Nogi komara na pierwszym planie są pokryte kolcami, a jego aparat gębowy jest w kształcie strzykawki. Rój wylatuje z ciemnych oczodołów ludzkiej czaszki palącej papierosa mającej na celu odsunięcie winy od siebie oraz skompromitowanie USA i NATO w sprawie broni biologicznej i chemicznej. Kampania nosiła kryptonim „Tarakany”, czyli „Karaluchy”. Nawet gdyby teza Sowietów, że CIA opracowywała broń biologiczną w Lahore, została obalona, dzięki niej Związkowi Radzieckiemu łatwiej byłoby twierdzić, że raporty CIA o sowieckiej broni chemicznej w Afganistanie są równie zmyślane. Właśnie wtedy, gdy Stany Zjednoczone szykowały się do opublikowania dużego raportu o sowieckiej broni chemicznej, „Litieraturnaja gazeta” zarzuciła im, że Pakistańskie Centrum Badań nad Malarią jest w istocie finansowanym przez CIA laboratorium hodowli uzbrojonych komarów. Historia była grubymi nićmi szyta, ale pomysłowa. Jona Andronow przedstawił Amerykanów, których spotkał w „fabryce komarów”, jako karykaturalnych złoczyńców – gruboskórnych, złośliwych i przebiegłych. Walka laboratorium Uniwersytetu Maryland w Lahore z malarią była według niego tylko fasadą, za którą kryli się „truciele z za

oceanu” – spiskujący, by zarazić wirusami całe stada bydła, a następnie wykorzystać sezonową migrację zwierząt z Pakistanu do Afganistanu do wywołania tam epidemii zapalenia mózgu.

Radziecka gazeta twierdziła również, że nieco wcześniejszy wybuch gorączki denga na Kubie został spowodowany przez importowane komary wyhodowane w Lahore. W ramach akcji „Tarakany” powtarzano podobne opowieści o amerykańskich zabójczych zarazkach w Indiach, Iranie, Bangladeszu, Libanie i Południowej Afryce. KGB uważało swoją kampanię za duży sukces, zwłaszcza odkąd Służba A stwierdziła, że w wyniku jej pracy Pakistan uznał amerykańskiego szefa laboratorium Uniwersytetu Maryland w Lahore za *persona non grata*. [...]

To właśnie na tle eskalacji militarnej w Afganistanie i broni masowego rażenia w Azji Południowej pojawiła się jedna z najbardziej niesławnych kampanii dezinformacyjnych zimnej wojny: opowieść, że AIDS to amerykańska broń biologiczna opracowana w Fort Detrick w stanie Maryland.

Thomas Rid, *Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare*, Farrar, Straus & Giroux, New York 2020, s. 287–289. Tekst dostępny na stronie Google Books: <https://books.google.pl/books?id=IWltDwAAQBAJ&lpg=PT350&dq=A1%E2%80%A61&pg=PT350#v=onepage&q&f=false>

Źródło D

We wrześniu 1985 r. sowiecki Komitet Bezpieczeństwa Państwowego (KGB) poinformował inne agencje wywiadu zagranicznego Układu Warszawskiego, że rozpoczął nową, dużą kampanię dezinformacyjną: „Realizujemy szereg [aktywnych] środków w związku z pojawieniem się w ostatnich latach w USA niebezpiecznej choroby znanej jako AIDS (zespół nabytego niedoboru odporności)”. KGB wyjaśniło, że „celem działań jest stworzenie korzystnej dla nas opinii za granicą – mianowicie że choroba jest wynikiem tajnych eksperymentów służb specjalnych USA i Pentagonu z nowymi rodzajami broni biologicznej, które wymknęły się spod kontroli”. Najprawdopodobniej KGB zainicjowało kampanię dezinformacyjną już w 1983 r., ale dokument z września 1985 r. – uzyskany przez Christophera Nehringa z byłego bułgarskiego archiwum bezpieczeństwa państwowego – jest najwcześniejszym

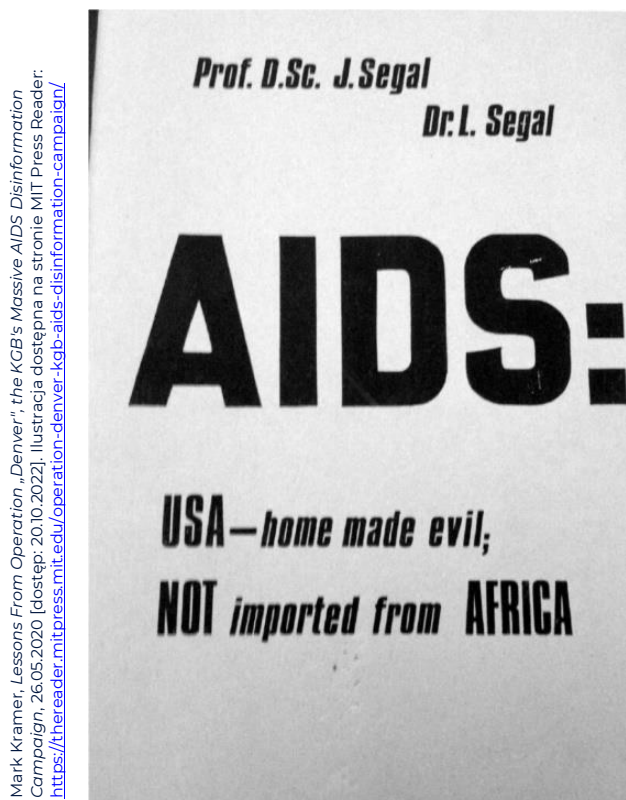
rozstrzygającym dowodem, jaki dotychczas się pojawił. (Dawne archiwum wywiadu zagranicznego KGB nigdy nie było dostępne dla badaczy) [...].

Wśród wschodnioeuropejskich służb wywiadowczych wspomagających KGB we wspomnianych działaniach znalazło się enerdowskie Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego (Stasi), które w odniesieniu do kampanii używało kryptonimu „Denver”.

KGB i Stasi opierały się na sfałszowanych dokumentach i niedokładnych zeznaniach rzekomych ekspertów, aby zasugerować, że HIV, wirus powodujący AIDS, nie pochodzi od zakażonych zwierząt w Afryce, ale z badań nad bronią biologiczną prowadzonych przez amerykańskich naukowców wojskowych w Fort Detrick w Maryland. Operacja „Denver” okazała się nadzwyczaj skuteczna [...].

[...] Wkrótce ogromna liczba ludzi na całym świecie (również w Stanach Zjednoczonych) zaczęła wierzyć w fałszywą informację, że za AIDS odpowiedzialny jest rząd USA.

Mark Kramer, *Lessons From Operation „Denver”, the KGB’s Massive AIDS Disinformation Campaign*, 26.05.2020 [dostęp: 20.10.2022]. Tekst dostępny na stronie MIT Press Reader: <https://thereader.mitpress.mit.edu/operation-denver-kgb-aids-disinformation-campaign/>

Broszura z Harare. Fot. Douglas Selvage. Chociaż w broszurze nie podano ani roku, ani miejsca publikacji, znajduje się w niej następująca informacja: „wydano z okazji 8. szczytu Ruchu Państw Niezaangażowanych w Harare (Zimbabwe) w roku 1986”. Egzemplarz broszury należący do Douglasa Selvage’a jest eksponowany w Niemieckim Muzeum Szpiegów w Berlinie.

Źródło E

[...] W sierpniu 1987 r. grupa robocza opublikowała swój drugi raport roczny *Soviet Influence Activities: A Report on Active Measures and Propaganda, 1986–1987* (Sowieckie działania wpływu – raport na temat aktywnych działań i propagandy w latach 1986–1987). Zarówno on, jak i wydana miesiąc wcześniej *Foreign Affairs Note* (nota dotycząca spraw zagranicznych) koncentrowały się na sowieckiej kampanii dezinformacyjnej poświęconej AIDS. Obie publikacje ukazały się w ciągu kilku miesięcy od szczytu USA – ZSRR w Moskwie, którego przebieg część urzędników państwowych uznała za niepomysłny. Gorbaczow czuł to samo. Drugi raport roczny grupy roboczej, na który poskarżył się sekretarzowi Shultzowi, stał się w rezultacie przedmiotem dużego zainteresowania mediów. Ponieważ w obliczu konfrontacji Shultz nie wycofał się z niczego, Gorbaczow nie miał powodu, by wierzyć, że Stany Zjednoczone zaprzestaną ujawniania sowieckiej dezinformacji. W domyśle: Stany Zjednoczone przestałyby ujawniać sowieckie kłamstwa tylko wtedy, gdy Sowiet przestaliby kłamać. Gorbaczow i tworzące się wokół niego nowe pokolenie sowieckich przywódców prawdopodobnie nie czuli się komfortowo ze świadomością negatywnych skutków w obszarze PR i dyplomacji. W listopadzie, miesiąc po szczycie, sowieccy naukowcy zdezawuowali kampanię o AIDS w oficjalnych mediach, a wkrótce Sowiet zgodzili się na podjęcie wspólnych działań w celu zmniejszenia ryzyka publikacji podburzających i nieprecyzyjnych komunikatów, szkodliwych dla stosunków amerykańsko-sowieckich. [...]

Fletcher Schoen, Christopher J. Lamb, *Deception, Disinformation, and Strategic Communications: How One Interagency Group Made a Major Difference*, „Strategic Perspectives” 2021, nr 11, s. 63

Źródło F

Krótki biogram Ronalda Reagana

Ronald Wilson Reagan (6.02.1911–5.06.2004) to amerykański polityk, który w latach 1981–1989 sprawował urząd 40. prezydenta Stanów Zjednoczonych. Przed rozpoczęciem prezydentury był hollywoodzkim aktorem filmowym i przywódcą związkowym, a następnie (1967–1975) 33. gubernatorem Kalifornii. [...]

Ronald Reagan [dostęp: 20.10.2022]. Tekst dostępny na Wikipedii:
https://pl.wikipedia.org/wiki/Ronald_Reagan

Wojujący antykomunizm Reagana, w połączeniu z zamiłowaniem do ostrej antysowieckiej retoryki, był jednym z wielu czynników, które przyczyniły się do pogorszenia stosunków ze Związkiem Radzieckim w pierwszych latach jego prezydentury. [...] Ogromny program wydatków wojskowych, największy w pokojowej historii USA, [...] przyniósł szereg pozytywnych zmian w drugiej kadencji prezydenta, m.in. bardziej pojednawcze stanowisko Związku Radzieckiego w negocjacjach zbrojeniowych, a także osłabienie wpływu twardogłowych w kierownictwie państwa, co umożliwiło politykę *głasności* (otwartości) i *pieriestrojki* (przebudowy) umiarkowanego przywódcy radzieckiego – Michaiła Gorbaczowa po 1985 r., a nawet rozwiązanie ZSRR w latach 1990–1991.

Istotnym elementem rozbudowy militarnej była propozycja Reagana z 1983 r. dotycząca systemu obrony przeciwrakietowej opartego na przestrzeni kosmicznej, który miałby wykorzystywać lasery i inne jeszcze nieopracowane zabójcze technologie do niszczenia nadlatujących radzieckich pocisków nuklearnych, na długo zanim zdołają one osiągnąć swoje cele w Stanach Zjednoczonych.

Podczas drugiej kadencji Reagana stosunki amerykańsko-radzieckie znacznie się poprawiły [...], zwłaszcza dlatego, że złagodził on swoją antykomunistyczną retorykę i przyjął bardziej zachęcający ton wobec zmian zachodzących w Związku Radzieckim.

Relations with the Soviet Union of Ronald Reagan [dostęp: 20.10.2022]. Tekst dostępny na stronie Encyclopædia Britannica: <https://www.britannica.com/biography/Ronald-Reagan/Relations-with-the-Soviet-Union>

Źródło G

Krótki biogram Michaiła Siergiejewicza Gorbaczowa

[...] W 1985 r. został wybrany na sekretarza generalnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego. W 1990 r. został pierwszym prezydentem Związku Radzieckiego i otrzymał Pokojową Nagrodę Nobla. W 1991 r. podał się do dymisji [...].

Podczas swojej kadencji jako sekretarz generalny zaangażował się wraz z prezydentem USA Ronaldem Reaganem w kosztowny nuklearny wyścig zbrojeń. Wydatki na to dodatkowo obciążały i tak już nadwątloną gospodarkę radziecką. Gorbaczow pilnie pracował nad reformami, które jego zdaniem miały poprawić

poziom życia w Związku Radzieckim. Zapewniając Sowietom więcej wolności i demokracji, dążył do *głasności* i *pieriestrojki*, czyli otwarcia i przebudowy. Pracował nad wprowadzeniem gospodarki rynkowej, która byłaby silniej zorientowana na społeczeństwo. Reformy Gorbaczowa miały na celu również zwiększenie wydajności i zmniejszenie marnotrawstwa. [...]

W trakcie swojej prezydentury Gorbaczow promował bardziej pokojowe stosunki międzynarodowe.

Nakazał wycofanie wojsk radzieckich z Afganistanu. Dzięki pokojowym negocjacjom z prezydentem Reaganem przyczynił się do zakończenia zimnej wojny. Przypisuje mu się także kluczową rolę w upadku muru berlińskiego i późniejszym zjednoczeniu Niemiec. 15 października 1990 r. Gorbaczow otrzymał Pokojową Nagrodę Nobla za wspaniałe przywództwo i wkład w poprawę sytuacji w zakresie globalnego rozwoju. [...]

Mikhail Gorbachev [dostęp: 20.10.2022]. Tekst dostępny na stronie Biography.com:
<https://www.biography.com/political-figure/mikhail-gorbachev>